

Danuta Narożna

Akademia Pomorska

Słupsk

danuta.narozna@apssl.edu.pl

WYCIECZKA JAKO FORMA ORGANIZACYJNA KRAJOZNAWSTWA I TURYSTYKI W SZKOLE

A TRIP AS THE ORGANIZATIONAL FORMS OF SIGHTSEEING AND TOURISM AT SCHOOL

Zarys treści: Wycieczka to jedna z form organizacyjnych krajoznawstwa i turystyki, która jest lubiana przez młodzież. Właściwie zorganizowana dostarcza w atrakcyjny sposób wszechstronnych korzyści dla dzieci i młodzieży oraz wzbogaca ofertę edukacyjną szkoły. Celem opracowania jest diagnoza działalności Zespołu Szkół Ogólnokształcących nr 3 w Słupsku, w którego skład wchodzi Gimnazjum nr 6 i Liceum Ogólnokształcące nr 4, w roku szkolnym 2016/17 w zakresie szkolnego ruchu krajoznawczo-turystycznego w świetle analizy programów oraz opinii młodzieży i nauczycieli. W pracy zastosowano metody sondażu diagnostycznego i analizy dokumentacji szkolnej, a także dokonano przeglądu literatury dotyczącej wycieczek szkolnych oraz turystyki dzieci i młodzieży. W badanej szkole nauczyciele, szczególnie wychowawcy, wykorzystują w procesie edukacji możliwości, jakie stwarza szkolny ruch turystyczno-krajoznawczy. W ciągu roku szkolnego zorganizowali oni 261 turystycznych wyjść i wyjazdów szkolnych. Były to głównie jednodniowe wycieczki (84%) oraz kilkudniowe wyjazdy (16%), wycieczki zagraniczne, rajdy, biwaki i inne. Oferta badanego zespołu szkół w zakresie szkolnej turystyki dzieci i młodzieży jest bogata oraz różnorodna.

Słowa kluczowe: czas wolny, szkolny ruch krajoznawczo-turystyczny, turystyczne wyjazdy szkolne, wycieczki szkolne, turystyka dzieci i młodzieży

Key words: free time, school sightseeing and tourist traffic, tourist school trips, school trips, children and youth tourism

Wstęp

Szkoły, przedszkola i inne placówki oświatowe zgodnie z obowiązującymi przepisami (Dz.U. 2001, nr 135, poz. 1516 i Dz.U. 2014, poz. 1150) mogą organizować różnorodne formy krajoznawstwa i turystyki w ramach zajęć lekcyjnych, pozalekcyjnych i pozaszkolnych. W tym celu mogą współpracować ze stowarzyszeniami i innymi organizacjami prowadzącymi tego typu działalność. Organizowanie krajoznawstwa i turystyki jest ważną częścią działalności edukacyjnej szkoły we wszystkich jej sferach: dydaktycznej, opiekuńczej i wychowawczej. Wskazują na to m.in. określone we wspomnianych aktach prawnych regulacje i szczegółowe cele. Zgodnie z nimi uczniowie mogą poznawać nie tylko własny kraj rodzinny (środowisko, przyrodę, kulturę, zwyczaje, tradycje, historię), ale także kultury i języki innych państw. Młodzież może poszerzyć wiedzę z wielu dziedzin życia (społecznego, gospodarczego i kulturalnego), poznać zasady ochrony środowiska naturalnego i umiejętnego korzystania z zasobów przyrody oraz zapoznać się z zasadami bezpiecznego zachowania w trudnych sytuacjach. Uczniowie poprzez podejmowanie krajoznawstwa i turystyki w szkole mogą poprawić swoją sprawność fizyczną oraz popularyzują formy aktywnego wypoczynku. Jednym z celów organizowania szkolnej turystyki jest również poprawa stanu zdrowia dzieci i młodzieży, szczególnie tych pochodzących z terenów zagrożonych ekologicznie. Organizowanie krajoznawstwa i turystyki ma także na celu wspieranie rodziny i szkoły w wychowywaniu dzieci oraz przeciwdziałanie patologii społecznej.

Zgodnie z przywołanymi aktami prawnymi organizowanie krajoznawstwa i turystyki w szkołach dostosowuje się do wieku, potrzeb, zainteresowań, zdrowia, sprawności uczniów i odbywa się w następujących formach:

1. wycieczki przedmiotowe – są inicjowane i realizowane przez nauczycieli w celu uzupełnienia programu nauczania, w ramach jednego przedmiotu lub kilku pokrewnych;
2. wycieczki krajoznawczo-turystyczne – od uczestniczących uczniów nie jest wymagane przygotowanie kondycyjne lub umiejętności specjalistyczne;
3. imprezy krajoznawczo-turystyczne, takie jak: biwaki, konkursy, turnieje;
4. imprezy turystyki kwalifikowanej i obozy wędrowne – od uczestniczących uczniów wymagane jest przygotowanie kondycyjne i umiejętności specjalistyczne (m.in. posługiwania się sprzętem specjalistycznym);
5. imprezy wyjazdowe – związane z programem nauczania: zielone szkoły, białe szkoły (szkoły zimowe), szkoły ekologiczne i inne.

Wycieczka jako jedna z form organizacyjnych krajoznawstwa i turystyki odgrywa ważną rolę w rozwoju dzieci i młodzieży. Zdaniem K. Denka (1989) dzieciństwo to najlepszy czas na zaszczepienie bakcyli turystycznego. Bardzo dużą rolę ma w tym do odegrania rodzina, gdzie w największym stopniu kształtuje się system wartości młodych ludzi (Rusiecka 2003). Szkoła jako instytucja edukacyjna, w której dzieci i młodzież spędzają znaczną część swojego życia, powinna wspomagać rodziców w procesie wszechstronnej edukacji: przekazywać wiedzę, pokazywać wartości, wychowywać do kultury czasu wolnego oraz wdrożyć w dorosłe życie. Odnośnie do turystyki szkolnej powinny to być zaplanowane i celowe działania wychowawcze mają-

ce wykształcić w uczniach zamiłowanie do podróżowania (Denek 2000). W opinii K. Przeclawskiego (1973, 1997a) celem wychowania w czasie wolnym powinno być przygotowanie młodzieży do mądrego spędzania tego czasu indywidualnie i w grupach, a w szkołach powinny działać organizacje wspomagające ten proces z wykorzystaniem aktywnych form turystycznych i rekreacyjnych. Współczesna szkoła powinna uczyć w atrakcyjny, ciekawy sposób, poprzez zabawę i zadania oraz wskazywać, jak właściwie i w jakich formach wykorzystywać czas wolny, zachęcać do podejmowania aktywności turystycznej, a także wyrabiać prozdrowotne nawyki, które zapoczątkują w dorosłym życiu. Wycieczka właściwie zorganizowana, z określonymi celami spełnia te zadania, łącząc przyjemne z pożytecznym, czyli zabawę z nauką, „należy do lubianych przez młodzież szkolną form organizacyjnych procesu dydaktyczno-wychowawczego” (Okoń 2007 s. 473). Typowe lekcje przeprowadzane w systemie klasowo-lekcyjnym w określonym schemacie są nużące i mało atrakcyjne. Pedagodzy stale poszukują nowych metod aktywizujących uczniów (Narożna 2006a). Tymczasem tradycyjna wycieczka, czyli inna, ciekawa „lekcja” poza szkołą, w terenie, na łonie przyrody niesie szereg korzyści. Młodzież ma możliwość bezpośredniego kontaktu z otaczającym światem, może go lepiej poznać i zrozumieć, łączy fakty oraz wyciąga wnioski, dyskutuje, porównuje i buduje własne opinie. Uczestnicząc w szkolnych imprezach krajoznawczo-turystycznych, uczniowie poznają też lepiej swoich nauczycieli i postrzegają ich w inny sposób. Po zakończeniu edukacji szkolnej młodzież nie pamięta zwykłych lekcji. Na spotkaniach klasowych po latach zwykle wspomina się wycieczki krajoznawcze, rajdy, biwaki, obozy i inne formy turystyczne (Narożna 2007).

Wycieczka to jedna z form organizacyjnych krajoznawstwa i turystyki, która „umożliwia dzieciom i młodzieży bezpośrednie poznanie i przeżywanie środowiska lokalnego, własnego regionu, kraju ojczystego, krajów Europy i świata, ich właściwości historycznych, geograficznych, społeczno-ekonomicznych i kulturowych” (Okoń 2007, s. 473). To może być także „krótka przechadzka, przejażdżka lub dłuższy wypad jednej lub kilkunastu osób poza miejsce zamieszkania w celach poznawczych i wypoczynkowych” (*Krajoznawstwo i turystyka w szkole* 1990, s. 112). Jeszcze inną definicję przedstawił M. Dąbrowa (1975, s. 7), za wycieczkę uznając każde zorganizowane, zaplanowane i zaprogramowane wyjście z uczniami mające na celu realizację ściśle określonych haseł programowych, bez względu na odległość i czas pobytu poza szkołą oraz środki lokomocji. Zdaniem Denka (1989, s. 134) wycieczka to „realizacja zadań dydaktyczno-wychowawczych szkoły, programu nauczania, jego konkretnych tematów i haseł”. Zgodnie z definicją (*Słownik współczesnego języka polskiego* 2001, s. 555) wycieczka to „wędrowka lub wyjazd w celach turystycznych” lub „grupa osób biorących udział w takiej wędrowce, podróży”. Niezależnie od liczby definicji, badacze zjawiska są zgodni, że wycieczka należy do podstawowych organizacyjnych form pracy dydaktyczno-wychowawczej (*Krajoznawstwo i turystyka w szkole* 1990, s. 115; Łaciak 2011, s. 11; Wojtyca 2000, s. 119), będąca dla dzieci, młodzieży i dorosłych źródłem wszechstronnych korzyści, których nie sposób przecenić.

Dzieci i młodzież biorące udział w wycieczkach szkolnych mają możliwość zdobywania w atrakcyjny sposób szerokiej wiedzy z wielu przedmiotów i dziedzin nauki (*Krajoznawstwo i turystyka w szkole* 1990, s. 112). Czynne uczestnictwo w różno-

rodnych imprezach krajoznawczo-turystycznych pozwala na konfrontację wiedzy wyniesionej z różnych przedmiotów nauczania i zastosowanie jej w praktyce (Drogosz 2009, s. 115). Jak zauważają Stawicka i Przysiężna (2016, s. 37) „nauczanie w sposób tradycyjny w szkolnych ławkach nie zapewni przyswojenia wiedzy o otaczającej rzeczywistości w sposób pełny”. Doświadczenia osobiste, które uczniowie wynoszą z wycieczek w czasie edukacji szkolnej, wpływają korzystnie i przyspieszają procesy rozwoju intelektualnego, fizycznego oraz psychicznego (Denek 2000, s. 127; 2002, s. 10). Wycieczki wpływają korzystnie również na relacje społeczne, integrują i uczą współzycia w zespole klasowym. Nauczyciel, szczególnie nauczyciel-wychowawca, może szybko zaobserwować, jak funkcjonuje jego klasa, kto jest przywódcą grupy, a kto ma problemy z akceptacją. Wycieczka w krótkim czasie dostarcza istotnych i bardzo przydatnych informacji o młodzieży, których nie sposób uzyskać, nawet prowadząc szereg lekcji wychowawczych w szkole (Narożna 2007, s. 22). Zdaniem A. Karaś (2004, s. 30) nawet najlepiej przygotowana i przeprowadzona lekcja w szkole nie zastąpi prawdziwych emocji, przeżyć i doświadczeń uczniów w czasie wycieczki turystyczno-krajoznawczej. Przez badaczy zjawiska wycieczki są uznawane za jedne z istotnych metod edukacyjno-wychowawczych i ciekawszych form poznawania i nauczania. Wycieczki szkolne zdaniem pedagogów plasują się w rankingu ważności od razu za typową, tradycyjną lekcją szkolną i są formą pracy lubianą przez młodzież (Drogosz 2009, s. 109; Błaszczak 2017, s. 262; Gumowski 2003, s. 37; Janowski 2002, s. 31-32; 2003, s. 9-13; Toczek-Werner 2007, s. 31; Wartecka-Ważyńska 2007; Wojtyczka 2000, s. 26-27).

Założenia badawcze: problem i cel badań

Problem badawczy niniejszego opracowania dotyczy działalności Zespołu Szkół Ogólnokształcących nr 3 w Słupsku w zakresie krajoznawstwa i turystyki w roku szkolnym 2016/17. Celem opracowania jest diagnoza działalności szkół (Gimnazjum nr 6 i Liceum Ogólnokształcące nr 4) w dziedzinie szkolnego ruchu krajoznawczo-turystycznego na podstawie analizy programów oraz opinii młodzieży i nauczycieli. Problem badawczy i cele pracy pozwalają na określenie pytań badawczych: „Czy typowa polska szkoła przygotowuje uczniów do korzystania z wycieczki jako jednej z form krajoznawstwa i turystyki?”; „W jakich wycieczkach brali udział uczniowie ZSO nr 3 w Słupsku w roku szkolnym 2016/17?”; „Jakie formy krajoznawczo-turystyczne są organizowane przez szkołę?”; „Czy w badanej szkole funkcjonują organizacje krajoznawczo-turystyczne?”; „Kto organizował imprezy turystyczne i według czyjego pomysłu?”; „Jak długo trwały?”; „Czy były to wycieczki krótkotrwałe, jednodniowe (godzina, kilka godzin), czy dłuższe, trwające kilka dni?”; „Z jakich środków lokomocji korzystała młodzież?”; „Jakie są bariery w organizacji wycieczek?”; „Jakie są główne motywy podejmowania wycieczek przez młodzież?”; „Z których szkolnych form krajoznawczo-turystycznych najchętniej korzystali uczniowie gimnazjum i liceum?”; „Jaka jest opinia dyrektorów na temat działalności krajoznawczo-turystycznej badanej szkoły?”.

Metoda

W pracy zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, w którego ramach wykorzystano następujące narzędzia badawcze: kwestionariusz ankiety dla nauczycieli i młodzieży oraz wywiad. Dokonano także przeglądu literatury dotyczącej wycieczek szkolnych oraz turystyki dzieci i młodzieży. Ponadto wykorzystano metodę analizy dokumentacji szkolnej w celu uzyskania informacji o wycieczkach i ich realizacji w badanej szkole. Wywiady zostały przeprowadzone z dyrektorem głównym oraz wicedyrektorami gimnazjum i liceum, co pozwoliło na uzyskanie informacji o planowaniu i realizacji działalności krajoznawczo-turystycznej. Badania ankietowe wśród młodzieży klas II-III gimnazjum (109 osób: 61 uczniów, 48 uczennic) i liceum (95 osób: 39 chłopców, 56 dziewcząt) zostały przeprowadzone w czasie lekcji wychowawczych. Udział w ankiecie dla nauczycieli (zbadano ogółem 42 osoby: 7 mężczyzn i 35 kobiet) i młodzieży (204 osoby: 100 uczniów, 104 uczennice) był dobrowolny, a badanie miało charakter anonimowy.

Charakterystyka badanych szkół

W roku szkolnym 2016/17 Zespół Szkół Ogólnokształcących nr 3 tworzyło łącznie 27 oddziałów klasowych. W gimnazjum było 14 klas, skupiających łącznie 357 uczniów (100%): 161 dziewcząt (45,1%) i 196 chłopców (54,9%), a w 13 klasach liceum uczyły się 334 osoby (100%): 226 dziewcząt (67,7%) i 108 chłopców (32,3%). W sumie w roku szkolnym 2016/17 uczyło się w obu szkołach 691 uczniów (100%): 387 dziewcząt (56%) i 304 chłopców (44%). W analizowanym okresie w szkole pracowało 89 nauczycieli (100%): 74 kobiety (83,14%) i 15 mężczyzn (16,86%). Spośród całego grona pedagogów 27 osób pełniło funkcję wychowawcy, co stanowiło 30,34% kadry nauczycielskiej. Kobiety wśród wychowawców stanowiły zdecydowaną większość (24 osoby, 27% wszystkich nauczycieli) w stosunku do mężczyzn (3 osoby, 3,34%). W Zespole Szkół Ogólnokształcących nr 3 w roku szkolnym 2016/17 podstawową jednostką organizacyjną był oddział klasowy. Zarówno w gimnazjum, jak i liceum, funkcjonowały również klasy integracyjne, łącznie 8 oddziałów po 4 w każdej szkole. Dodatkowo gimnazjum prowadziło 3 klasy sportowe w koszykówce chłopców i w piłce ręcznej dziewcząt.

Akty prawne (statut szkoły, regulamin szkoły, wewnętrzny system oceniania) i programy (wychowawczy i profilaktyki) regulują pracę szkoły. Szczegółowe wskazania odnośnie do organizowania wycieczek i wyjść poza teren szkoły zostały zawarte w osobnym akcie – regulaminie wycieczek zgodnie z rozporządzeniem MENiS z dnia 8 listopada 2001 roku w sprawie warunków i sposobu organizowania przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki krajoznawstwa i turystyki (Dz.U. 2001 r., nr 135, poz. 1516) oraz rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 sierpnia 2014 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizowania przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki krajoznawstwa i turystyki (Dz.U. 2014 r., poz. 1150 i inne akty prawne).

Zgodnie ze wspomnianym regulaminem wycieczki są integralną formą działalności wychowawczej szkoły i mogą w nich brać udział wszyscy uczniowie przez cały rok szkolny. Zgodę na każdą wycieczkę wyrażał dyrektor szkoły po zapoznaniu się z wymaganą dokumentacją, czyli kartą wycieczki określającą cel, miejsce, środek transportu, czas, szczegółowy program imprezy oraz liczbę osób uczestniczących wraz z osobami odpowiedzialnymi (kierownikiem i opiekunami). Po zapoznaniu się z regulaminem pisemną zgodę na imprezę wyrażali również rodzice.

Czynności organizacyjne i program wycieczek w badanej szkole były dostosowane do wieku, zainteresowań i potrzeb uczniów, ich stanu zdrowia, sprawności fizycznej, stopnia przygotowania oraz umiejętności specjalistycznych. Uczniowie niepełnosprawni mogli brać udział w wycieczkach i imprezach, o ile nie było przeciwwskazań zdrowotnych, a organizatorzy mieli obowiązek zapewnić im warunki odpowiednie do specyficznych potrzeb wynikających z rodzaju i stopnia niepełnosprawności. Regulamin wycieczek precyzuje i wskazuje ponadto zadania kierownika (są to m.in.: opracowanie programu, regulaminu, prawidłowa organizacja i realizacja programu wycieczki, przydział zadań opiekunom, nadzór nad całością, zapewnienie opieki i bezpieczeństwa, podsumowanie imprezy) oraz opiekunów (m.in. współpraca z kierownikiem, nadzór nad zadaniami wykonywanymi przez uczniów, zapewnienie opieki i bezpieczeństwa).

W regulaminie zdefiniowano również precyzyjnie zasady organizacji wycieczek (pieszych, w obrębie miasta i poza nim, autokarowych, pociągiem, górskich, rowerowych i innych). W szczególności określono maksymalną liczbę uczniów przypadających na jednego opiekuna: w obrębie miasta – 25 uczniów, w razie korzystania z komunikacji miejskiej – 15 osób, poza miastem również 15, wycieczki górskie (powyżej 1000 m n.p.m.) – 10 uczniów plus przewodnik górski, przejazd pociągiem również 10, wycieczki zagraniczne – 11 osób na jednego opiekuna. Organizując wycieczki rowerowe, szkoła zapewniała 2 opiekunów na każdego z 10-13 uczniów. Regulamin określa również obowiązki uczestnika imprezy krajoznawczo-turystycznej, do których należą: m.in. kultura zachowania, punktualność, posiadanie wymaganych dokumentów, zapoznanie i stosowanie się do regulaminu czy współpraca z innymi uczestnikami i nauczycielami.

Główne cele wycieczek i imprez turystycznych w badanych szkołach to:

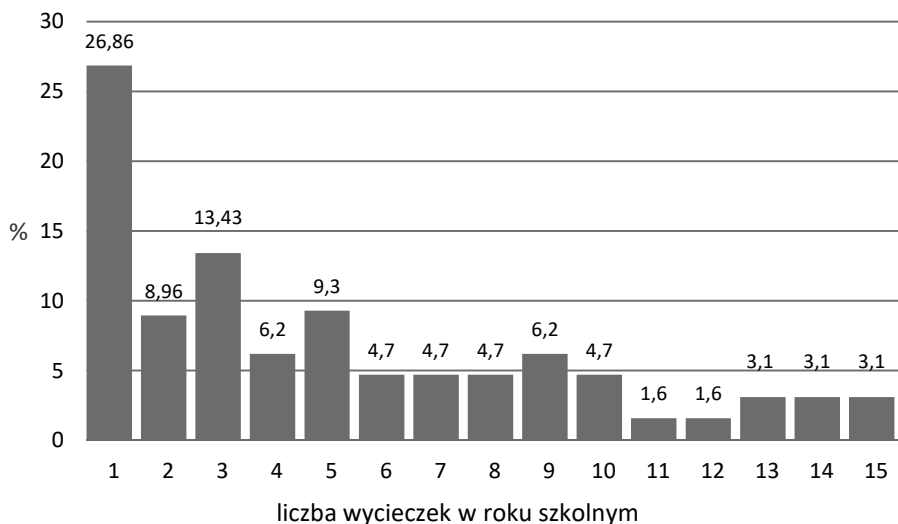
1. poznanie regionu, kraju, Europy, ich kultury, geografii i przyrody,
2. poznawanie zasad bezpieczeństwa w różnych sytuacjach,
3. upowszechnianie aktywnego wypoczynku wśród uczniów oraz podnoszenie ich sprawności psychofizycznej,
4. kształtowanie umiejętności współpracy w zespole oraz integracja grupy,
5. wyrabianie wzajemnego poczucia odpowiedzialności i umiejętności podejmowania decyzji w nowych warunkach i sytuacjach.

Organizowanie krajoznawstwa i turystyki w ZSO nr 3 odbywało się zgodnie z regulaminem wycieczek w następujących formach:

1. wycieczki przedmiotowe – związane z realizacją programu nauczania,
2. wycieczki krajoznawczo-turystyczne,
3. imprezy krajoznawczo-turystyczne, takie jak: ogniska, konkursy, turnieje, rajdy,
4. imprezy wyjazdowe, takie jak: zielone szkoły, biwaki i inne.

Wyniki badań

W roku szkolnym 2016/17 w Zespole Szkół Ogólnokształcących nr 3 w Słupsku odbyło się łącznie 261 wycieczek szkolnych. Młodzież wraz z nauczycielami uczestniczyła w wyjściach poza szkołę do kina, teatru, na wystawy, do muzeum, na wycieczki tematyczne, do zakładów pracy, na targi edukacyjne i do innych szkół, na warsztaty oraz wykłady do Akademii Pomorskiej, w wycieczkach związanych z zawodami sportowymi, rajdach, wycieczkach krajowych do innych miast oraz wycieczkach zagranicznych. W tabeli nr 1 zostały przedstawione rodzaje wycieczek, jakie odbyły się w badanej szkole oraz wybrane, przykładowe cele imprez turystycznych. W analizowanym roku szkolnym wycieczki były zorganizowane przez 67 nauczycieli różnych przedmiotów (historia, język polski, język angielski, język niemiecki, wychowanie fizyczne, chemia, geografia, matematyka, sztuka i inne). Stanowi to prawie 75,3% wszystkich pedagogów zatrudnionych w szkole. Wśród organizatorów imprez turystycznych wychowawcy w liczbie 23 (20 kobiet i 3 mężczyźni) stanowili prawie 26% kadry (25,8%), 13 osób w gimnazjum i 10 w liceum. W wycieczkach uczestniczyli także: pedagog, bibliotekarz, dyrektor szkoły. Prawie 70% wycieczek szkolnych (182) zorganizowali wychowawcy klas obu szkół – blisko 37% (36,8%) wychowawcy gimnazjum (96) i 33,2% liceum (82). Nauczyciele w ciągu roku organizowali dla młodzieży i brali udział w jednej, kilku, a nawet kilkunastu wycieczkach. Dwie osoby spośród grona nauczycielskiego uczestniczyły wraz z młodzieżą aż w 15 różnych imprezach krajoznawczo-turystycznych. Zamieszczona poniżej rycina nr 1 przedstawia udział nauczycieli ZSO 3 w organizacji i przeprowadzeniu wycieczek szkolnych.

Ryc. 1. Procentowy udział nauczycieli w organizowanych wycieczkach

Fig. 1. Percentage of teachers in organized trips

Źródło: archiwum dokumentacji szkolnej ZSO 3

Tabela 1

Wybrane rodzaje wycieczek zrealizowanych w ZSO nr 3 i ich przykładowe cele

Table 1

Selected types of trips realized in ZSO No. 3 and their exemplary goals

Lp.	Rodzaj wycieczki	Wybrane cele wycieczek
1.	Teatr – Teatr Rondo, Nowy Teatr, Teatr Lalki „Tęcza”	Uczestniczenie w kulturze wysokiej, rozbudzanie wrażliwości i twórczej ekspresji, kształtowanie kompetencji odbiorcy sztuki, zapoznanie z twórczością V. Villas, udział w dyskusji nt. profilaktyki uzależnień, nabycie kompetencji kulturalnych
2.	Kino – Multikino w CH „Jantar”, Kino Studyjne „Rejs” (MCK)	Oglądanie filmu w angielskiej wersji językowej, rozumienie tekstu słuchanego, edukacja historyczna i medialna, aktywny odbiór sztuki filmowej, kontakt z kulturą masową, udział w zajęciach Akademii Filmowej, poznanie osiągnięć noblistki M. Skłodowskiej-Curie
3.	Akademia Pomorska – wykłady, pokazy, warsztaty, prelekcje	Rozwijanie zainteresowań, poszerzanie wiedzy uczniów, udział w warsztatach, doświadczeniach, udział w Nocy Biologów, poznanie walorów Japonii, archipelagu Azorów i Tybetu oraz Lwowa i Pragi
4.	Zawody i imprezy sportowe – lekka atletyka, biegi, koszykówka, łyżwy, siatkówka, piłka ręczna, piłka nożna, siłownia, gry i zabawy oraz inne	Doskonalenie umiejętności techniczno-taktycznych w grze, promowanie aktywności fizycznej, popularyzacja aktywnego i zdrowego stylu życia, nabycie umiejętności organizowania czasu wolnego, popularyzacja nowych form aktywności fizycznej, krzewienie kultury fizycznej
5.	Zakłady pracy – Sąd, ZUS, Bank BGŻ, Urząd Skarbowy, Urząd Miejski, PUP	Zapoznanie z procedurami prawnymi podczas rozprawy sądowej, z przebiegiem rozprawy sądowej, poznanie pracy systemu bankowego, urzędu skarbowego, zakładu ubezpieczeń społecznych, urzędu pracy
6.	Biblioteka – Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka, Miejska Biblioteka Publiczna	Zapoznanie z Bałtycką Biblioteką Cyfrową, z miejscem animacji kultury, z nowymi publikacjami i formami książek, kształtowanie postaw obywatelskich i wiedzy historycznej, udział w wystawie
7.	Konkursy przedmiotowe na różnym szczeblu	Udział w konkursie matematycznym, przygotowanie do konkursu historycznego, poznanie historii regionalnej, pogłębianie wiedzy
8.	Inne miasta – Gdynia, Gdańsk, Lublin, Koszalin, Częstochowa	Zapoznanie z walorami krajoznawczymi, poznawanie kultury regionu, jego historii, przyrody, najważniejszych atrakcji miast
9.	Biwak – Smóldzino, Krzynia, Orzechowo,	Poznanie ścieżki dydaktycznej, popularyzacja turystyki pieszej, poznanie regionu, ochrona środowiska
10.	Rajdy i wycieczki rowerowe	Popularyzacja turystyki rowerowej, poznanie regionu, zachowanie i podniesienie sprawności fizycznej
11.	Wycieczki tematyczne – z różnych przedmiotów	Zwiedzanie słupskiej starówki, spacer historyczny, ochrona środowiska, nagrywanie filmu o zabytkach
12.	Wystawy – MPŚ i SPN	Poznanie twórczości S.I. Witkiewicza, zapoznanie z ofertą muzeum
13.	Targi edukacyjne – inne szkoły	Zapoznanie uczniów z ofertą szkoły, umiejętność prezentacji oferty
14.	Wycieczka zagraniczna do Szwecji i Hiszpanii	Poznanie kraju, jego mieszkańców, kultury, przyrody, walorów krajoznawczych, doskonalenie języków obcych w praktyce
15.	Integracyjne – kręgle, park trampolin, gry i zabawy	Integracja zespołu klasowego, wzajemne poznanie młodzieży, wzmocnianie więzi koleżeńskich, współpraca w grupie, wspólna zabawa, rozrywka

Źródło: archiwum dokumentacji szkolnej ZSO 3

Tabela 2 przedstawia szczegółowy rozkład rodzaju i liczby wycieczek do określonych miejsc dla całej szkoły oraz z podziałem na gimnazjum i liceum. Zarówno w gimnazjum, jak i w liceum najczęściej było wycieczek związanych z udziałem w zawodach sportowych i wspólnym wyjściem do kina. Młodzież gimnazjum częściej uczestniczyła w spotkaniach integracyjnych poza szkołą (spacery, wyjście na kręgle, do parku trampolin, do pizzerii), a młodzież liceum miała więcej wyjść do teatru, na konkursy przedmiotowe i spacer tematyczny. Zdecydowana większość wycieczek odbyła się osobno dla uczniów gimnazjum i liceum, a imprezy wspólne to wycieczki zagraniczne: do Karlskrony (rowerowa) i do Sztokholmu (autokarowa) oraz rajdy rowerowe działającego w szkole UKS „Szprychy” (do Lubunia i Krępy, Doliny Charloty oraz do Ustki).

Tabela 2

Wykaz wycieczek zrealizowanych w ZSO 3 z podziałem na gimnazjum i liceum

Table 2

List of trips made in ZSO 3 divided into junior high and high school

Rodzaj wycieczki	Wycieczki w ZSO nr 3 w roku szkolnym 2016/2017								
	Gimnazjum 118 = 100%		Liceum 136 = 100%		Wspólne 261 = 100%		Razem G i LO 261 = 100%		
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	
zawody sportowe	24	20,34	12	8,82	–	–	36	13,79	
wyjścia do teatru	10	8,47	21	15,44	–	–	31	11,88	
konkursy, targi	12	10,17	16	11,77	1	0,38	29	11,11	
zagraniczne	–	–	1	0,74	2	0,77	3	1,15	
zakłady pracy	7	5,93	9	6,62	–	–	16	6,13	
wykłady na uczelni/AP	10	8,47	14	10,29	3	1,15	27	10,34	
biblioteka, wystawy	3	2,54	5	3,68	–	–	8	3,07	
wyjścia do kina	19	16,10	21	15,44	–	–	40	15,33	
integracyjne	20	16,95	15	11,03	–	–	35	13,41	
biwaki	5	4,24	2	1,47	–	–	7	2,68	
krajoznawcze	4	3,39	8	5,88	–	–	12	4,60	
spacery tematyczne	2	1,70	12	8,82	–	–	14	5,36	
rowerowe	2	1,70	–	–	1	0,38	3	1,15	
Suma	wycieczek	118	–	136	–	7	–	261	–
	%	–	100,00	–	100,00	–	2,68	–	100,00

Źródło: archiwum dokumentacji szkolnej ZSO 3

Najwięcej wycieczek krajoznawczo-turystycznych dla całej szkoły odbyło się w maju (42 imprezy), marcu (29), wrześniu (31) i listopadzie (32). Analizując liczbę i rozkład wycieczek oraz liczbę uczestniczącej młodzieży w poszczególnych miesiącach z podziałem na dwie funkcjonujące szkoły, stwierdzono najwięcej wyjść dla gimnazjum w maju (27), marcu (17), we wrześniu (15) i w kwietniu (13). Uczniowie liceum mieli najwięcej imprez w listopadzie (23), październiku (19), we wrześniu (17) i w maju (14). Wycieczki wspólne dla obu szkół odbyły się w październiku (4), listopadzie (1), kwietniu (1) oraz maju (1). W tabeli nr 3 przedstawiono szczegółowe zestawienie wszystkich wycieczek dla ZSO nr 3 w poszczególnych miesiącach z podziałem na dwie szkoły oraz wskazano liczbę uczniów biorących w nich udział.

Tabela 3

Wykaz wycieczek ogółem dla ZSO nr 3 w roku szkolnym 2016/17 z podziałem na gimnazjum i liceum wraz z liczbą osób uczestniczących w poszczególnych miesiącach

Table 3

The total number of trips for ZSO No. 3 in the school year 2016/17 broken down into junior high and high school with the number of participants in individual months

Miesiące		Wycieczki w ZSO nr 3 w roku szkolnym 2016/2017							
		Gimnazjum		Liceum		Wspólne		Razem G i LO	
		liczba	osoby	liczba	osoby	liczba	osoby	liczba	osoby
wrzesień		15	302	17	397	–	–	32	699
październik		6	117	19	300	4	49	29	466
listopad		8	168	23	507	1	38	32	713
grudzień		9	221	12	152	–	–	21	373
styczeń		4	169	12	184	–	–	16	353
luty		9	141	9	190	–	–	18	331
marzec		17	319	12	195	–	–	29	514
kwiecień		13	315	7	122	1	20	21	457
maj		27	492	14	316	1	28	42	836
czerwiec		10	272	11	223	–	–	21	495
Suma	wycieczek	118	–	136	–	7	–	261	–
	liczba osób	–	2516	–	2586	–	135	–	5237
	śr. w 1 mc	11,8	251,6	13,6	258,6	0,7	13,5	26,1	523,7

Źródło: archiwum dokumentacji szkolnej ZSO 3

Oferta krajoznawczo-turystyczna ZSO nr 3 w Słupsku w roku szkolnym 2016/17 była bogata i różnorodna. Odbyło się aż 261 imprez w obu szkołach a młodzież mogła wybierać najciekawsze dla siebie formy. Jednak zdecydowana większość zrealizowanych w minionym roku wycieczek (84 %) to były imprezy jednodniowe, krótkotrwałe, trwające najczęściej od 2 do kilku godzin. W badanej szkole tylko jedna wycieczka do Hiszpanii trwała 7 dni, a w blisko 14% były to wyjazdy 2-3 dniowe. W ofercie szkoły są tanie wyjazdy jednodniowe, jak również droższe wyjazdy krajowe i zagraniczne. Uczniowie mogli uczestniczyć w wycieczkach w mieście i po najbliższej okolicy, poznając region, jego kulturę, historię, zabytki i przyrodę.

Były to najczęściej wycieczki piesze i rowerowe, które nie powodowały kosztów uczestnictwa. Jedyny wydatek, jaki ponosili uczniowie, dotyczył grupowej ceny biletu do kina, parku trampolin (10-20 zł), kręgielni czy indywidualnej ceny posiłku według uznania, herbaty lub lodów. W czasie kilkudniowych wycieczek młodzież uczestniczyła w wyjazdach krajoznawczych do Gdyni, Gdańska, Koszalina, Lublina, Ustki i innych miast oraz biwakach klasowych w Smołdzinie, Krzyni, Orzechowie, Łebie czy innych miejscowościach. Cena 2-dniowego biwaku kształtowała się, w zależności od środka transportu, miejsca i warunków zakwaterowania, od 50 do 100 zł. Nieco droższe były wycieczki krajowe, które w zależności od szczegółowych opcji wyjazdu kosztowały od 50 do 250 zł. Trwające 3 dni wyjazdy zagraniczne, z pełnym wyżywieniem, transportem, ubezpieczeniem, noclegami, biletami wstępu, opieką pilota i przewodnika, kosztowały od 300 do 450 zł.

Ryc. 2. Wycieczka rowerowo-promowa młodzieży ZSO 3 w Słupsku do Karlskrony w Szwecji (fot. D. Narożna)

Fig. 2. A bicycle and ferry trip for young people from ZSO 3 in Słupsk to Karlskrona in Sweden (photo by D. Narożna)

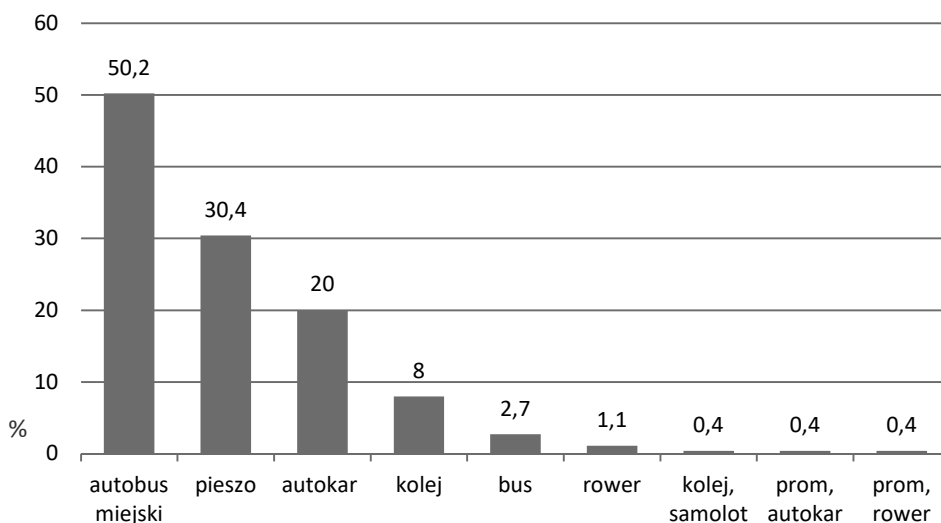
Należy podkreślić, że wybierając ofertę imprezy turystyczno-krajoznawczej, nauczyciele szukają promocji i sponsorów, aby cena dla młodzieży była przystępna. Jednodniowe wycieczki na terenie Słupska lub w jego pobliżu odbyły się z wykorzystaniem w 50,2% miejskiej komunikacji autobusowej (131) i w 34% pieszo (88). Autokary firm przewozowych były wykorzystywane 20 razy (7,7%), koleją (pociąg PKP, SKM) odbyło się 8 wyjazdów (3,1%), a busem – 7 imprez (2,7%).

Ryc 3. Wycieczka rowerowa młodzieży ZSO 3 do Ustki (fot. D. Narożna)

Fig. 3. Bicycle tour of youth ZSO 3 to Ustka (photo by D. Narożna)

Inne środki transportu wykorzystywane w działalności krajoznawczo-turystycznej szkoły to rowery (1,1%) oraz transport łączony w 3 pojedynczych wyjazdach (po 0,4%): autokar – pociąg – samolot (wycieczka do Hiszpanii), pociąg – rowery – prom (Karlskrona, Szwecja) i autokar – prom (Sztokholm, Szwecja). Rycina nr 4 przedstawia rodzaje środków transportu, jakie zostały wykorzystane w czasie wycieczek szkolnych w ZSO nr 3 w Słupsku w roku szkolnym 2016/17.

Ryc. 4. Środki transportu wykorzystane w czasie wycieczek w ZSO 3 w Słupsku
Fig. 4. Means of transport used during trips in ZSO 3 in Słupsk

Źródło: archiwum dokumentacji szkolnej ZSO 3

W badanej szkole w ciągu 10 miesięcy roku szkolnego 2016/17 odbyła się imponująca liczba 261 wycieczek szkolnych. Jak było wspomniane, były to głównie wycieczki jednodniowe (84%), trwające od 2 do kilku godzin. Wycieczki zorganizowało 67 nauczycieli różnych przedmiotów, w tym 23 osoby pełniły funkcję wychowawcy. Ze względu na krótki czas trwania nie dostarczają one tak wiele doświadczeń, jak to się dzieje w przypadku szkolnych imprez turystycznych trwających od dwóch do kilku dni. Każda szkolna wycieczka, nawet krótka, jako podstawowa forma procesu edukacji umożliwia uczniom lepsze poznanie rzeczy i zjawisk, rozwija spostrzegawczość oraz wyobraźnię, zachęca do myślenia oraz działania, uczy i utrwała wiedzę z określonego przedmiotu lub grupy przedmiotów. Jednak wycieczki dłuższe, kilkudniowe, niosą niezaprzeczalnie większe bogactwo walorów. Pozwalają lepiej poznać region, własny kraj, kulturę, inne środowisko przyrodnicze, wyjechać z domu i oderwać się na dłużej od codziennych czynności. Wycieczki zagraniczne, oprócz poznawania określonego kraju, jego kultury i mieszkańców, atrakcji naturalnych i antropogenicznych, pozwalają dodatkowo doskonalić w praktyce znajomość języków obcych: w podróży, w kontaktach z mieszkańcami, w czasie wizyt w szkole, w sklepie czy na pocście. Nie ma lepszego sposobu na sprawdzenie umiejętności językowych niż podczas wyjazdu

zagranicznego. Dopiero wtedy młodzież dostrzega, jak ważna jest znajomość języków obcych i jak duże korzyści przynosi ona uczestnikom wyjazdów.

Jedna czwarta wycieczek składała się z dwóch części (turystycznej i kulturalno-rozrywkowej), w wypadku wycieczek integracyjnych dotyczyło to blisko połowy wycieczek. W pierwszej części była to, przykładowo, zabawa w parku trampolin, wyjście do kina, do kręgielni, spacer tematyczny i inne, a w drugiej (po wspólnej zabawie lub seansie filmowym) miało miejsce dodatkowe spotkanie integracyjne w herbaciarni, pizzerii, wspólny posiłek w restauracji. Podobnie były organizowane rajdy rowerowe, które pomimo zmęczenia uczestników kończyły się degustacją herbat i oglądaniem aktualnych wystaw w zabytkowym spichlerzu Richtera w Słupsku, wspólnymi lodami w kawiarni czy tak lubianymi przez uczniów ogniskiem lub grillen.

Z przeprowadzonych badań wynika, że w większości młodzież (zarówno dziewczęta, jak i chłopcy) chętnie uczestniczy w wycieczkach. Uczniowie zespołu szkół są dobrze zorientowani, jakie formy turystyczne są realizowane w szkole: rajdy piesze i rowerowe, wycieczki autokarowe krajowe oraz zagraniczne, biwaki i inne. Zdaniem młodzieży najbardziej zaangażowani w organizację wycieczek są nauczyciele-wychowawcy uczący następujących przedmiotów: historii, geografii, języka polskiego, języka niemieckiego, matematyki, sztuki oraz wychowania fizycznego. Zwykle wycieczkę proponują nauczyciele, ale uczniowie mają wpływ na jej kształt. Podobnie w organizację imprez turystycznych włączają się rodzice. Przeprowadzona ankieta wykazała, że młodzież chciałaby mieć większy wpływ na ich przebieg i program, wolałaby dłuższe, kilkudniowe wyjazdy i w czasie lekcji. Uczniowie chcieliby mniej zwiedzania muzeów, a więcej wycieczek do parków rozrywki w kraju i za granicą. Nauczyciele wskazują jako główną przeszkodę w uczestniczeniu w wycieczkach brak środków finansowych, a młodzież brak chęci i czasu oraz odpowiedniego towarzysstwa. Główne motywy uczestnictwa to według nauczycieli przede wszystkim integracja zespołu klasowego i poznanie uczniów, a w opinii młodzieży – głównie rozrywka, odpoczynek od lekcji i nowe znajomości.

Zakończenie

W badanej szkole nauczyciele, szczególnie wychowawcy, wykorzystują w procesie edukacji możliwości szkolnego ruchu turystyczno-krajoznawczego. Nauczyciele są świadomi korzyści, jakie wnosi prawidłowo zorganizowana wycieczka szkolna i w zdecydowanej większości chętnie podejmują działania turystyczne. Nieliczni rezygnują z tej formy pracy, obawiając się wielkiej odpowiedzialności. Młodzież ZSO nr 3 w Słupsku ma możliwość wyboru spośród różnorodnych propozycji wycieczek, bliższych i dalszych, jedno- i kilkudniowych, tańszych i droższych, krajowych i zagranicznych, wyjazdów wymagających małej i dużej aktywności fizycznej. W organizacji wycieczek i popularyzacji działań turystyczno-krajoznawczych zdecydowanie przodują wychowawcy klas. W szkole działały organizacje turystyczno-krajoznawcze, lecz z chwilą odejścia nauczyciela na emeryturę ich działalność została zawieszona, więc w czasie objętym badaniem nie funkcjonowała żadna z nich. Pomimo braku szkolnych kół Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego czy Polskiego

Towarzystwa Schronisk Młodzieżowych, nauczyciele wraz z młodzieżą uczestniczą w imprezach organizowanych przez słupski oddział PTTK (rajd mikołajkowy, rajdy piesze, rajdy nocne i inne). Od blisko 20 lat w szkole działa Uczniowski Klub Sportowy „Szprychy” o profilu kolarskim, który popularyzuje szkolną turystykę dzieci i młodzieży. Klub zachęca nie tylko do turystyki rowerowej, ale też poleca inne jej formy: wycieczki piesze, autokarowe, krajowe, zagraniczne czy biwaki.

W szkole panuje dobry klimat i zrozumienie do podejmowania działalności turystyczno-krajoznawczej. Pozytywne nastawienie dyrekcji zachęca nauczycieli do pracy w turystyce szkolnej. W badanym zespole wycieczki szkolne są ważną częścią procesu edukacji. Dostarczają wszechstronnych korzyści dla dzieci i młodzieży oraz wzbogacają ofertę edukacyjną szkoły, czyniąc ją bardziej atrakcyjną i ciekawszą. Na uwagę zasługuje fakt, że działalność turystyczno-krajoznawcza jest prowadzona systematycznie od lat, ku radości młodzieży i rodziców. Liczba zrealizowanych wycieczek szkolnych w ciągu roku szkolnego 2016/17 i liczba uczestniczącej w nich młodzieży są tego najlepszym dowodem.

Literatura

- Błaszczak E., 2017, *Wybrane aspekty zorganizowanej turystyki dzieci i młodzieży szkolnej w Polsce*, Zeszyty Naukowe Uczelni Vistula, 54, s. 262-276
- Dąbrowa M., 1975, *Szkolne wycieczki historyczne*, Warszawa
- Denek K., 1989, *Krajoznawstwo i turystyka w wychowywaniu dzieci i młodzieży szkolnej*, Warszawa
- Denek K., 2000, *W kręgu edukacji, krajoznawstwa i turystyki w szkole*, Poznań
- Denek K., 2002, *Poza ławką szkolną*, Poznań
- Drogosz M., 2009, *Krajoznawstwo i turystyka w szkołach i placówkach oświatowych. Poradnik dla dyrektorów i kadry pedagogicznej*, Warszawa
- Gumowski A., 2003, *Wycieczka podstawą działalności krajoznawczo-turystycznej*. W: *Krajoznawstwo i turystyka w szkole. Poradnik*, red. A. Gordon, M. Boguszewski, E. Matusiak-Gordon, Warszawa
- Janowski I., 2002, *Wycieczki szkolne*, Kielce
- Janowski I., 2003, *Krajoznawstwo i turystyka szkolna*, Kielce
- Karaś A., 2004, *Program wycieczki szkolnej po Ziemi Kaszubskiej jako element edukacji regionalnej*. W: *Region i edukacja regionalna – zarys problematyki*, red. T. Michalski, Pelplin
- Krajoznawstwo i turystyka w szkole*, 1990, red., T. Łobożewicz, Warszawa
- Łaciak J., 2011, *Aktywność turystyczna dzieci i młodzieży w 2010 roku*, Warszawa
- Narożna D., 2006a, *Morze możliwości*, Przegląd Oświatowy, 19, s. 16-18
- Narożna D., 2006b, *Dekalog wychowawcy*, Przegląd Oświatowy, 18, s. 7
- Narożna D., 2007, *Poradnik młodego wychowawcy, czyli... 1001 pomysłów na klasę!*, Lider, 1, s. 22-24
- Okoń W., 2007, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa, s. 473
- Przeclawski K., 1973, *Turystyka a wychowanie*, Warszawa
- Przeclawski K., 1997a, *Czas wolny dzieci i młodzieży*. W: *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykała, Warszawa, s. 75-77

- Przeclawski K., 1997b, *Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki*, Kraków
- Rusiecka A., 2003, *Rola rodziny w kształtowaniu wartości kulturalnych dziecka (w teorii i praktyce pedagogicznej)*, Słupsk
- Stawicka M., Przysiężna B., 2016, *Turystyka szkolna jako forma wychowania dzieci i młodzieży*, Rocznik Naukowy, t. XXVI, Gdańsk, s. 35-44
- Słownik współczesnego języka polskiego*, 2001, 2, red. B. Dunaj, Warszawa
- Toczek-Werner S., 2005, *Rekreacja i turystyka w działalności współczesnej szkoły*. W: *Podstawy rekreacji i turystyki*, red. S. Toczek-Werner, Wrocław, s. 31-38
- Wartecka-Ważyńska A., 2007, *Turystyka młodzieży i jej uwarunkowania*, Poznań
- Wojtycza J., 2000, *Organizacja turystyki młodzieży szkolnej*, Kraków

Dziennik Ustaw, 2001, nr 135, poz. 1516: Rozporządzenie MENiS z dnia 8 listopada 2001 roku w sprawie warunków i sposobu organizowania przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki krajoznawstwa i turystyki,

Dziennik Ustaw, 2014, poz. 1150: Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 sierpnia 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizowania przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki krajoznawstwa i turystyki,

Summary

A trip is one of the organizational forms of sightseeing and tourism, which is liked by young people. Properly organized, it provides attractive versatile benefits for children and youth and enriches the educational offer of the school. The aim of the study is to diagnose the activities of the Secondary School Complex, Junior High School No. 6 and High School No. 4 in Słupsk in the 2016/17 school year in the field of school tourism and sightseeing in the light of the analysis of programs and opinions of young people and teachers. The work involved the method of diagnostic survey and analysis of school documentation as well as a review of literature on school trips and children and youth tourism. In the school studied, teachers, especially educators, make use of the possibilities of school tourism and sightseeing in the education process. During the school year, they organized 261 tourist exits and school trips. These were mainly one-day trips (84%) and several-day trips (16%), trips abroad, rallies, camps and more. The offer of the school studied in the field of school tourism for children and youth is rich and diverse.

